

„Jedna z nejlepších knih o síle a praktičnosti filozofie pro dobrý a úspěšný život! Moudrost není příručka pravidel, ale způsob myšlení. Vychází se ze života plného poctivého a odvážného zkoumání. Donald J. Robertson nás mistrně a živě přivádí do Sokratových Athén a znovu vytváří prostředí i mocné myšlenky, které do světa navždy uvedlo jedno místo, jedna doba a jeden člověk. Je to úvod do filozofie jako způsobu života, který je stejně poutavý jako díla fikce a tak neotřelý, jak jen filozofická kniha může být. Vřele doporučuji!“

– **Tom Morris**, autor knih *If Aristotle Ran General Motors, The Oasis Within, a Plato's Lemonade Stand*

„Robertson vytvořil skvělého částečně beletrizovaného Sokrata, který moderním čtenářům přibližuje zrod filozofie v Athénách. Na vlastní kůži zažijeme metodu, kterou Sokrates proslavil – podrobení našich nejhlubších přesvědčení křížovému výslechu, který námi otřese a udeří jako elektrický paprsek. Abychom se v našem moderním světě plném polopравd a dezinformací probudili ze svých iluzí, nebudeme potřebovat nic menšího než toto.“

– **Nancy Sherman**, autorka knihy *Stoic Wisdom: Ancient Lessons for Modern Resilience*

„Svěží a originální uvedení do života Sokrata, v němž se mísí filozofie, historie a psychoterapie. Robertson vyzývá čtenáře, aby se chopili sokratovské metody sebezkoumání a přijali život vedený racionální reflexí.“

– **John Sellars**, lektor filozofie na Royal Holloway, University of London a autor knihy *The Pocket Stoic*

„Zajímavá a originální kniha, poutavě napsaná a velmi přístupná. Je inovativní jak v propojení sokratovských dialogů, zejména Platónových, s jejich historickým kontextem, tak ve zdůraznění významu sokratovského filozofického tázání pro moderní čtenáře. Zvláště podnětné je propojení sokratovské metody s psychoterapeutickým vedením KBT.“

– **Chris Gill**, emeritní profesor antického myšlení na Exeterské univerzitě a autor knihy *Learning to Live Naturally: Stoic Ethics and its Modern Significance*

„Don Robertson je vašim spolehlivým a zasvěceným průvodcem životem, dobou a myšlením nejvýznamnějšího filozofa západní tradice.“

– **Massimo Pigliucci**, autor knihy *How to Be a Stoic*

MYSLET
JAKO
SOKRATES

DALŠÍ KNIHY OD
DONALDA J. ROBERTSONA

The Philosophy of Cognitive-Behavioural Therapy
Stoicism and the Art of Happiness
Myslet jako římský císař
Verissimus: The Stoic Philosophy of Marcus Aurelius

MYSLET
JAKO
SOKRATES

**VYUŽIJTE SÍLU ANTICKÉ FILOZOFIE
V MODERNÍM ŽIVOTĚ**

DONALD J. ROBERTSON

MYSLET JAKO SOKRATES
Využijte sílu antické filozofie v moderním životě
Donald J. Robertson

HOW TO THINK LIKE SOCRATES
Text Copyright © 2024 by Donald J. Robertson
Published by arrangement with St. Martin's Publishing Group.
All rights reserved.

Překlad: Jana Zajícová
Byronovy verše pro potřeby této knihy přeložil Václav Z. J. Pinkava.
Jazyková korektura: Hana Jarčevská
Odborná korektura: Mgr. et Mgr. Andrea Scheansová, Ph.D.
Sazba: Magdaléna Šrailová
Obálka dle originálu: Magdaléna Šrailová
Odpovědná redaktorka: Hana Cvrčková
Tisk: FINIDR, s.r.o.

Vydalo Nakladatelství Audiolibrix
Makovského 1334/26, Řepy, 163 00 Praha 6
v roce 2025 jako svou 57. publikaci
První vydání

Připomínky: audiolibrix.cz/pripominky
Detail titulu: audiolibrix.cz/sokrates
Objednávky knih: audiolibrix.cz/objednavky

Při diskusi o knize použijte hashtag #jakosokrates
Kniha je dostupná také jako audiokniha
na audiolibrix.cz/sokrates

České vydání © Audiolibrix s. r. o. 2025
Všechna práva vyhrazena
audiolibrix.cz/nakladatelstvi

Žádná část této publikace nesmí být kopírována a rozmnožována
za účelem rozšiřování v jakékoli formě či jakýmkoli způsobem
bez písemného souhlasu vydavatele.

ISBN 978-80-88494-51-5 (hardback)
ISBN 978-80-88494-52-2 (epub)
ISBN 978-80-88494-53-9 (pdf)

Věnováno Hectorovi a ctínostem jeho předků

OBSAH

POZNÁMKA AUTORA: SOKRATOVSKÝ PROBLÉM	17
ÚVOD	25
SOKRATOVSKÉ DIALOGY	37
1. SOUD	43
JAK SE CVIČIT V UVAŽOVÁNÍ O SMRTI ROZSUDEK	
2. PRVNÍ FILOZOF	63
JAK SE CVIČIT V OBJASŇOVÁNÍ HODNOT SOKRATES OPOUŠTÍ SOCHAŘSKOU DÍLNU	
3. ŽENSKÝ SOKRATES	93
DIALOG S ASPASÍ JAK SE CVIČIT VE ZLATÉM PRAVIDLE ZROZENÍ SOKRATOVSKÉ METODY	
4. APOLLONOVO ORÁKULUM	117
DIALOG S CHAIREKRATEM JAK SE CVIČIT V SOKRATOVSKÉ METODĚ APOLLONŮV VERDIKT	
5. NEJMOUDŘEJŠÍ ŽIJÍCÍ ČLOVĚK	141
PROTAGORŮV VELKÝ PROJEV DIALOG S PROTAGOREM JAK SE CVIČIT V ANALÝZE PŘÍNOSŮ A NÁKLADŮ ATHÉNSKÁ MLÁDEŽ	

6. ATHÉNSKÝ LEV	171
PRVNÍ DIALOG S ALKIBIADEM JAK SE CVIČIT V ILLEISMU BITVA U POTEIDAIE	
7. PELOPONÉSKÁ VÁLKA	197
DIALOG S GORGIEM VÁLKA POD KLEONOVÝM VEDENÍM JAK SE CVIČIT V KOGNITIVNÍM ODSUPU NIKIŮV MÍR	
8. SICILSKÁ EXPEDICE	233
SKANDÁL S HERMAMI DRUHÝ DIALOG S ALKIBIADEM EXPEDICE VYPLOUVÁ VÁLKA POD NIKIOVÝM VEDENÍM JAK SE CVIČIT V HLEDÁNÍ CHYB V UVAŽOVÁNÍ VÁLKA POD ALKIBIADOVÝM VEDENÍM	
9. PÁD ATHÉN	275
TŘETÍ DIALOG S ALKIBIADEM BITVA U EFESU JAK SE CVIČIT V PŘEKONÁVÁNÍ ÚZKOSTI ZE SMRTI ALKIBIADOVA SMRT	
10. TŘICET TYRANŮ	301
DIALOG S KRITIEM TŘICÍTKA PROTI SOKRATOVÍ JAK SE CVIČIT VE ZVLÁDÁNÍ VZTEKU OBČANSKÁ VÁLKA	

11. LABUTÍ PÍSEŇ	335
PODĚKOVÁNÍ	349
POZNÁMKY	351
ZDROJE	363
REJSTRÍK	369
O AUTOROVI	375

POZNÁMKA AUTORA: SOKRATOVSKÝ PROBLÉM

Sókratův obraz tak, jak jej známe z Platónových dialogů, není historicky přesným záznamem výjevů, konverzací a výroků. *Není to sice záznam, ale také to není pouhý výmysl.*

– KARL JASPERS¹

Na rozdíl od většiny důležitých historických postav známe Sokrata převážně tak, jak je zachycen v literárních dílech, o kterých se domníváme, že jsou *zpola smyšlená*. Platonovy a Xenofonovy dialogy byly s nejvyšší pravděpodobností napsány krátce po Sokratově smrti. Platon a Xenofon navíc byli v době Sokratovy smrti mladí a v jeho společnosti nejspíše

strávili pouze posledních pět nebo šest let. Naším nejranějším zdrojem pojednávajícím o Sokratovi je Aristofanova satirická hra *Oblaky*, která byla uvedena během Sokratova života a představuje jej ve zcela jiných barvách. Ve spisech starověkých autorů, kteří žili ve staletích následujících po Sokratově smrti, najdeme několik dalších soudobých fragmentů hlavně komediální povahy a řadu anekdot, často pochybné historické hodnoty. Sokrates skutečně žil – byl to slavný athénský filozof. Navzdory bohaté literární tradici ale řadu detailů jeho života a myšlení zastírá nejistota. Výzva v podobě oddělení pravdy od smyšlenek v dostupné literatuře, která historiky trápí už celá staletí, je známá jako sokratovský problém.

Platonovy filozofické dialogy, které jsou naším primárním zdrojem, obsahují řadu rozhovorů mezi Sokratem a dalšími řečníky. Obsah je pravděpodobně smyšlený nebo se jen velmi volně zakládá na tom, co Sokrates opravdu řekl, ačkoli zpravidla bývá zasazen do skutečných míst a figurují v něm skuteční lidé. Občas také najdeme přímé i nepřímé odkazy na skutečné historické události. Totéž lze říct o Xenofonových dialozích, i když v menší míře. Někteří badatelé se domnívají, že z dialogů lze s patřičnou dávkou obezřetnosti vydedukovat podrobnosti o Sokratově životě. Jiní, například klasický filolog Robin Waterfield, který přeložil řadu Platonových a Xenofonových děl, nejsou tak optimističtí:

Dialogy se nacházejí ve fiktivním vesmíru, který vytvořil Platón, jsou přibližně zasazeny do Athén v pátém století před naším letopočtem a točí se kolem Sókrata, ale věnují malou pozornost vnějšímu světu.²

Problematických je hned několik ústředních momentů – včetně slavného tvrzení delfské věštírny, že žádný člověk není moudřejší než Sokrates. Dobu, kdy toto tvrzení bylo proneseno, nelze jasně stanovit a nevíme ani, jestli se tak stalo před jinými klíčovými událostmi, nebo až po nich. Někteří odborníci to považují za pouhý výmysl, ale i tak to je zásadní prvek *příběhu*, který nám je o Sokratovi vyprávěn.

Z tohoto důvodu bude nejlepší, když Platonovy a Xenofonovy sokratovské dialogy budeme považovat za převážně ilustrativní.³ Postava Sokrata v nich figuruje jako literární nástroj a slouží k navození představy o tom, co by filozof *snad* býval řekl, *kdyby* se taková konverzace byla odehrála. Filozof z 20. století Karl Jaspers v této souvislosti prohlásil, že antické dědictví obsahuje natolik protichůdné informace, že je dost dobře nemožné rekonstruovat přesný obrázek skutečného muže, jímž Sokrates byl. Anekdoty vyprávěné o Sokratovi v dávných časech si ale zaslouží zprostředkovat moderním čtenářům, kteří se o jeho filozofii zajímají.

Tato kniha tedy obsahuje *zdramatizované a napůl fiktivní* pojednání o Sokratově životě a snaží se zpřístupnit jeho myšlení a zároveň zdůraznit jeho vazby na moderní psychologii. Myslím, že to je nejlepší způsob, jak co největšímu počtu lidí otevřít dveře k tomu, aby ze Sokratova příběhu měli prospěch. Musíme se „vzdát historického Sokrata“, ale to nám nebrání vzít si něco velmi cenného z literární postavy, která k nám promlouvá ze starověkých zdrojů.

Ale mužové bez odvahy věru ještě nikdy nedobyli
vítězství. Proto se musíš mužně ujmout slova a s po-
mocí Apollóna a Múz ukazovat a oslavovat ctnosti
starověkých občanů.

- PLATON, *KRITIAS*, 108C

MYSLET
JAKO
SOKRATES

ÚVOD

Píše se rok 79 před našim letopočtem. Od Sokratovy smrti uplynula tři staletí. Do athénské Akademie se na odpolední procházku s přáteli vydává významný host z Říma, státník a filozof Marcus Tullius Cicero.⁴ Škola, kterou zde založil Sokratův nejslavnější student Platon, je nejdůležitější filozofickou institucí v historii – každá následná *akademie* nese její jméno. Celá staletí sem proudili mladí muži, aby hltali slova velkých rétorů a filozofů, kteří kráčeli sem a tam po zářivě vymalovaných mramorových kolonádách, zatímco opodál trénovali zápasníci a běžci. Když sem ale přicházejí Cicero a jeho společníci, *nacházejí zcela opuštěné místo, prostoupené stísňujícím tichem.*

Procházejí se po opuštěných stezkách, ale přesto cítí silné pouto s minulostí – silnější, než jaké může zprostředkovat jakýkoli spis. Blízké zahrady Platonova domu „nejen mne naň upomínají, nýbrž staví mi jej samého živě před oči“, říká jeden z nich.

Cicero cítí, že těmto místům, kde velcí filozofové kdysi zkoumali podstatu moudrosti, chybí zvuk jejich hlasu. Představuje si, jak samotná Akademie oplakává jejich ztrátu. Jeho společníci souhlasí, že nostalgie, která je přepadla, může být zdravá, pokud je podnítí k tomu, aby se řídili příkladem mužů, jako byli Platon a Sokrates. Měli bychom pociťovat touhu nejen poznat velké učence historie z čistě intelektuálního hlediska, říká Cicero, ale také *napodobovat* jejich způsob života.

O pouhých sedm let dříve byla oblast mimo městské hradby, kde se Akademie nacházela, okupována a znesvěcena římskými legionáři, když diktátor Sulla brutálně obléhal Athény. Její posvátné háje byly vykáčeny, aby bylo dost dřeva na válečné stroje, a svatyně a knihovny byly vypleněny. Akademie tedy mohla Ciceronovi a jeho přátelům připadat značně zchátralá. Navzdory zkáze, kterou přinesl Sulla, pokračovalo studium filozofie v Athénách ještě několik staletí, ale ke své dřívější slávě se už město nevrátilo.

Od konce klasického období se studium filozofie posunulo od přemýšlení o praktickém způsobu života k vesměs teoretickému hloubání nad knihami. Tuto změnu přijali mnozí s lítostí – například britský filhelén lord Byron, který nařikal nad úpadkem Athén a vytrácející se vzpomínkou na Sokrata, athénskému filozofa *par excellence*.

Když Byron vzpomínal na to, jak pozoroval středomořské slunce mizející za horami, zvolal:

*V takový podvečer, v jakýž nejvybledlejší svůj
vrhal svit
tehdá, v Athénách! které Nejmoudřejší si dopřál
na závěr zřít.*

*Jak tvoji synové vyvolení jeho odchodu paprsek
shlédli jen
jimž zhasnul jejich zavražděného Znalce po-
slední den!*⁵

Sokrates byl svými spoluobčany samozřejmě popraven, nikoli *doslova* zavražděn – Byron tato slova zvolil, aby vyjádřil pocit ohromné nespravedlnosti a ztráty. I když se Sokrates těší reputaci jednoho z největších vzdělavců historie, většina lidí nemá povědomí o jeho učení a o pozoruhodných životních peripetiích, s nimiž bylo provázáno. Sokratovské dialogy v dnešní době čte krom hrstky filologů málokdo. A Platonova Akademie, kolébka západní filozofie, leží v rozvalinách už dobrých tisíc let – přesto pořád existuje.

Pokládám ruku na trávu, zavírám oči a představuji si, že Sokrates a ostatní filozofové jsou pořád tady. Slunce mě hřeje na tváři. Cítím spálený prach chodníků, jak se mísí s vůní cypřišů a borovic. Psi štěkají a slyším křik hrajcích si dětí. Mladí lidé sem chodí sportovat; běhají, skáčou přes švihadlo a trénují bojová umění.

Akademie byla jedním z několika *gymnasií* (sportovišť) ve starověkých Athénách. I dnes můžete uprostřed parku, který nese název Akadimia Platonos, sestoupit do ruin *palestry*, zápasnické školy. V rozvalinách se dnes místo slavných filozofů loudají toulavé kočky. Platon žil nedaleko a vyučoval zde filozofii. Pravděpodobně bydlel kousek odsud směrem na severovýchod, na úpatí kopce Kolonos. Když zemřel, bylo jeho tělo pochováno poblíž. Jeho ostatky možná stále leží právě zde, někde pod mýma nohama.

Kdykoli chci cítit propojení s antickou filozofií, inspirojuji se Ciceronem a navštívím prostory starověké athénské Akademie.

Často si připomínám jeho poznámky o velkých myslitelích, kteří se tudy kdysi procházeli. Soustředění na jejich absenci mi je paradoxně nějakým způsobem zpřítomňuje. Představuji si, že sám Cicero by se mohl každou chvíli vynořit zpoza rohu, zabrán do hluboké konverzace se svými společníky. Pak se objeví zakladatel stoicismu Zenon, kynik Diogenes, Aristoteles, Platon či sám Sokrates. Ti všichni tudy údajně kráčeli.

I když je Akademie v rozvalinách, její duch přežívá. Slouží jako připomínka dob, kdy byla filozofie společnou cestou, nikoli jen akademickým cvičením. Tato kniha přináší moderní pojetí sokratovské moudrosti, vysvětluje její praktický význam pro náš každodenní život a snaží se znovu vznítit cit pro to, jaké kdysi bylo procházet se tudy a konverzovat se Sokratem a jeho kolegy filozofy.

Mé *první* setkání s filozofií probíhalo úplně jinak. Bylo mi asi sedmáct a žil jsem ve Skotsku, když se mi při šmejdění v něčí knihovničce náhodou dostal do ruky výtisk Platonova veledíla *Ústava*. Je to Platonův nejdelší dialog, v němž figuruje Sokrates. V deseti kapitolách vykresluje Platon svého učitele, jak s několika dalšími účastníky diskutuje o povaze spravedlnosti a ideálu politického státu.

Na úvodních stránkách *Ústavy* vypráví Sokrates postaršímu příteli, že život považuje za cestu. Podle něj bychom se měli poučit od těch, kdo už prošli cestou, po níž se budeme ubírat i my. Když jsem to četl, zajímalo mě, co by mě Sokrates mohl naučit o mé cestě životem. Nejvíce mě zaujalo, jak se zaměřuje na fundamentální otázky o moudrosti a smyslu života. Zdálo se mi, že to je typ myšlenek, kterými se většina *nefilozofů* odmítá zabývat, dokud na ně nesáhne smrt nebo dokud nepřijdou o někoho blízkého.

Toto úvodní setkání s postavou Sokrata v platonském dialogu ovlivnilo běh mého života. O několik let později jsem se zabýval Platonovým dílem na Aberdeenském univerzitě jako student filozofie. Když jsem získal diplom, pustil jsem se do postgraduálního výzkumu v oboru psychoterapie. Namísto akademické kariéry jsem se rozhodl pro klinický směr a časem jsem začal pracovat jako kognitivně-behaviorální terapeut specializující se na úzkostné poruchy. Stále ještě ovlivněn svým prvním setkáním se Sokratem jsem začal studovat vztah mezi moderní psychoterapií a jejími starobylými předchůdci, hlavně stoickými filozofy, kteří zdůrazňovali a dále rozvíjeli terapeutický aspekt sokratovské filozofie.

Právě ze Sokratova učení odvodil stoicismus některé ze svých klíčových myšlenek. Průkopníci kognitivně-behaviorální terapie (KBT) často citují slavné tvrzení stoického filozofa Epikteta, že „lidé nejsou zneklidňováni věcmi, nýbrž svými vlastními názory na věci“. ⁶ Ta samá myšlenka se ale už čtyři staletí před Epiktetem objevuje v sokratovských dialozích. ⁷ Tento jednoduchý postřeh o povaze emocí nás vede k použití rozumu jako terapeutické techniky, protože implikuje, že pokud se chceme cítit lépe, měli bychom zkoumat předpoklady, které jsou příčinou naší nepohody.

Ke změně svých myšlenek a přesvědčení – své kognice, jak tomu říkají psychologové – můžeme využít řadu technik. Cílem KBT je jednoduše řečeno nahradit iracionální a nezdravé kognice racionálními a zdravými. Přímo se nabízí technika kladení otázek, například těchto:

- Kde je důkaz pro toto tvrzení?
- Jaké dopady má tento pohled na události?
- Mohou jiní lidé vnímat tuto situaci jinak?

Aaron T. Beck, jeden ze zakladatelů KBT, řekl, že tato myšlenka se mu začala rodit v hlavě, když na vysoké škole studoval v kurzu filozofie Platonovu *Ústavu*.⁸ „Sokratovské otázky“ tohoto druhu se později staly pilířem terapie, kterou vyvinul. V dnešní době existují nesčetné studie, které ukazují, jak obdobné techniky kognitivní terapie zaměřené na dysfunkční představy mohou pomáhat lidem trpícím klinickou depresí, úzkostnou poruchou a řadou dalších emočních potíží.

Jako mladý terapeut ve výcviku jsem byl přesto ohromen, když jsem narazil na dialogy z antického Řecka, kde Sokrates provádí něco, co nejde popsat jinak než jako prvotní verzi kognitivní terapie. Někdy tam vystupuje jako vztahový poradce nebo rodinný terapeut, který svým přátelům, nebo dokonce i svým příbuzným pomáhá řešit mezilidské konflikty. Ptal jsem se, proč mi nikdo nikdy neřekl, že Sokrates provozoval svého druhu psychoterapii téměř dva a půl tisíce let předtím, než byla údajně vynalezena.

Jednou si například Sokratův pubertální syn Lamprokles stěžoval na svou matku a filozofovu výbušnou mladou ženu Xantippu, která byla známá svým ostrým jazykem.⁹ Zdálo se mi, že Sokrates se svého syna dotazuje velice zdatným způsobem. Přiměl Lamprokla, aby připustil, že Xantippa je ve skutečnosti *dobrá* matka a že jí na něm opravdu záleží. Chlapec ale trval na tom, že matčiny rýpavé poznámky jsou naprosto nesnesitelné. Po kratší diskusi přišel Sokrates s otázkou, která mi připadá jako *důmyslný* terapeutický nástroj: *Urážejí se herci v tragédiích, když jim jiné postavy nadávají?* Poznamenal, že herci si v tragédiích vyměňují daleko horší slova, než jaká kdy vyslovila Xantippa.

Lamproklovi tato otázka připadala hloupá. Herci se samozřejmě neurážejí, protože vědí, že navzdory tomu, jak se situace

jeví, jim kolegové ve skutečnosti nechtějí ublížit. Je to jen jako. Správně, opáčil Sokrates, ale nepřipustil jsi před chvílí, že si nemyslíš, že ti matka opravdu chce ublížit?

Nechám na vás, abyste si tuto konverzaci nechali projít hlavou. Doufám, že vám neunikne, že Sokrates několika jednoduchými otázkami přiměl Lamprokla, aby na svou zlobu pohlédl z radikálně odlišné perspektivy. Když v nás domněnky, které jsou motorem našeho hněvu, začnou vyvolávat *otazníky*, napomáhá to pružnosti našeho uvažování a můžeme se začít osvobozovat ze sevření nezdravých emocí. Co se dříve zdálo jasné, se nám nyní jeví jako nejisté. Stručný dialog mezi otcem a synem fakticky shrnuje témata prolínající se celou sokratovskou filozofií: *Jak můžeme v každodenním životě rozlišovat mezi dojmem a realitou?*

Sokrates vykazoval pozoruhodnou schopnost provádět psychologickou terapii u tak všednodenních problémů, jako je nevráživost nezletilého chlapce vůči jeho rýpavé matce, a zároveň formulovat hlubší filozofické otázky. To mě fascinovalo, protože jsem si všiml, že jakkoli je KBT účinná, někteří pacienti potřebují něco víc. Když si například uvědomíte, že iracionální postoje hrají ve vašich emočních problémech větší roli, než jste mysleli, co uděláte? Může existovat celá *filozofie života*, která je založena na základních poznacích moderní psychoterapie, nebo je s ní alespoň v souladu?

Sokrates stejně jako většina starověkých filozofů vnímal pouť za moudrostí a příslib emoční pohody jako dvě strany jedné mince. Trval na tom, že poslání, které si vytyčil ve jménu Apollona coby boha uzdravování, není jen filozofické, ale také *terapeutické*. Jeho originální metoda tázání byla zamýšlena jako lék, který nám pomáhá zbavit se svízelného

problému: intelektuální pýchy, která nás mate a zaslepuje ve vztahu k našim vlastním hodnotám. Většinou procházíme životem a chováme se, jako bychom věděli – či jako bychom nepotřebovali vědět – co by mělo být naším cílem, co je dobré, a co špatné. Jen málokdo si vyhradí čas na kritické zkoumání těchto domněnek.

Přístup k sebezdokonalování, který pozorujeme v sokratovských dialozích, se tedy liší od toho, o čem pojednává moderní literatura o osobním rozvoji. V knihách o osobním rozvoji obvykle najdeme *radu*. Naproti tomu Sokrates nám odkázal ani ne tak sérii *odpovědí*, jako spíše metodu kladení *otázek*, což je technika, která nám pomůže ujasnit si myšlenky a chránit se před tím, aby nás ostatní klamali. Této technice se dnes říká *sokratovská metoda*.

Knih, kterou držíte v ruce, nespadá do žánru osobního rozvoje v konvenčním smyslu tohoto slova. Vlastně by se dala číst jako *kritika* toho, kam to literatura o osobním rozvoji dopracovala. Většina psychoterapeutů dle mých zkušeností často pracuje s klienty, kteří o sobě tvrdí, že jsou blázni do osobního rozvoje a vybudovali si soukromou knihovničku obsahující ta nejlepší díla z tohoto žánru. Sledují videa, čtou články, zapisují se do kurzů, meditují, píšou si deník a účastní se workshopů, ale přesto končí v péči psychoterapeutů. Jak uvidíme, setkával se Sokrates s mladými muži, kteří se ocitali ve stejných nesnázích.

Ačkoli se v důsledku všech rad, které hltají, občas mohou *cítit lépe*, jejich celková situace se rozhodně *nezlepšuje*. Stav některých se dokonce zhoršuje – i přes to, že investovali spoustu času, energie a peněz a pořídili si vše, co jim jejich guru pro sebezdokonalení chtěl prodat. Bylo by pro nás mnohem lepší, kdybychom se naučili, jak používat rozum k aktivnímu řešení

problémů a hodnocení různých strategií, abychom nezáviseli na prefabrikovaných radách jiných lidí.

Než si vůbec můžeme začít *pomáhat*, musíme určit, jaký máme cíl. Seberozvojová literatura nám nepomůže, pokud nevíme, čeho chceme dosáhnout. Nejdříve se musíme naučit zaměřovat na obecnější souvislosti a klást si složité otázky o svých hodnotách, tvrdil Sokrates. Mělo by se naše sebezdokonalování například měřit dosahováním externích cílů, jako jsou bohatství a reputace, nebo dosahováním interních cílů, jako jsou moudrost a sebeovládání? Co je skutečným tajemstvím lidské prosperity či dobrého života?

Na internetu se to doporučeními pro osobní rozvoj jen hemží. Obzvláště mladí lidé jsou ze všech stran pod palbou názorů, jak mají žít. Athénská mládež se v podstatě potýkala se stejným problémem. Tehdejšími „influencerům“ se říkalo *sofisté* a byli to samozvaní experti či „moudří muži“. Athénané chodili poslouchat projevy sofistů, kteří tvrdili, že ze svých studentů dělají lepší lidi, stejně jako dnes konzumujeme videa tvůrců, kteří se prohlašují za specialisty na osobní rozvoj.

Sofisté si účtovali mastný honorář za to, že učili mladé muže, jak se stát přesvědčivějšími řečníky, což bylo příslibem následného úspěchu v životě. Moderní influenceři často slibují, že nás naučí, jak uspět v kariéře i vztazích. I když sofisty a moderní influenceři dělí více než dvě tisícovky let, jsou si jejich slova zvláště podobná. Je to tím, že svému publiku často říkají, co chce slyšet nebo co vědí, že zaujme – Sokrates tomu říkal *podbízivost*. Se svými konkurenty soupeří o naši chválu – starověcí sofisté chtěli sklízet potlesk, influenceři na sociálních sítích stojí o „lajky“. Tato strategie je nevyhnutelně vede k tomu, aby nadbíhali našim předsudkům, namísto aby

se je snažili zpochybňovat. *Jenže co když je nám vztah s nimi více ke škodě než k užítku?*

Tímto *pasivním* osvojováním postojů riskujeme, že budeme nebezpečně závislí na názorech jiných lidí, protože podlomíme svou schopnost samostatně uvažovat. Namísto skutečných znalostí získáváme názory – zdání znalostí. Jeden influencer v oblasti osobního rozvoje řekne, abyste byli asertivní, druhý radí, abyste praktikovali přijetí. Rady či pravidla, která fungují v jedné situaci (např. „uklid' si pokoj“, „zaměř se na to, co je pozitivní“ nebo „dýchej do břicha“), se mohou stát přítěží, pokud se jimi pokoušíme řídit za jiných okolností. Pravidla fungují, jen dokud fungují. Rady jsou užitečné, jen dokud jsou užitečné. Ani ta nejlepší rada nenahradí skutečnou moudrost. Je samozřejmě zdravější, pokud se způsob, jakým se vypořádáváme s tlakem, naučíme přizpůsobovat požadavkům situací, ve kterých se ocitáme. Řídit se morálními nebo psychologickými vodítky někoho jiného je jako procházet lesem podle toho, jak vás tato osoba naviguje. Z dlouhodobého hlediska se vám rozhodně vyplatí naučit se používat mapu a kompas – alespoň v případě, že jste člověk, který se opírá o rozum a svou vlastní životní filozofii.

Pokud jste přespříliš závislí na sociálních sítích a motivační literatuře, riskujete, že budete jako ztracené duše, které popsal jiný starověký autor. Takoví lidé si navykli radit se před jakýmkoliv řešením s věstci a proroky – a jako by kvůli tomu přišli o schopnost samostatného uvažování:

Kvůli přílišnému uctívání dobrých znamení (nebo rad) se nechávají vést slovy jiných namísto svého srdce. Plíží se ulicemi a odvozují pro sebe rady

z poznámek jiných lidí, takže fakticky myslí ušima, ne mozkem.¹⁰

Také Sokrates si uvědomoval, že je nebezpečné „myslet“ ušima místo mozku. Jen nasloucháním názorům jiných lidí se k moudrosti nepropracujeme. Moudrost vyžaduje, abychom věděli, jak sami kráčet po své cestě životem, díky tomu, že sobě i jiným klademe ty správné otázky.

V této knize se budeme věnovat některým z těchto otázek a také kognitivním technikám, které nám mají pomoci získat související poznatky. Od začátku bychom se však měli psychologicky připravit na možnost, že filozofická reflexe o našich nejhlubších hodnotách nás může vést ke zpochybňování některých základních hodnot společnosti, ve které žijeme.

Když jsem se začal intenzivněji zabývat Sokratovým životem a obdobím, kdy žil, ohromilo mě množství paralel s naší *moderní* historií. Sokratovy Athény byly zárodkem demokracie, s očividnými silnými i slabými stránkami. Město nejprve vzkvétalo a buďovalo silná spojení pod vedením skvělých státníků, v které lidé z celého srdce věřili. Jejich důvěrou ve vládu však otrásl velká válka a zničující pandemie. To vedlo k rozštěpení na dvě politické frakce, které se v boji o ovládnutí státu stále více polarizovaly a tíhly k extrémům. Politické a právní systémy Athén úpěly pod tíhou korupce, protože se otevřela příležitost naplno využívat jejich slabiny. Demagogové si brzy uvědomili, že pokud svá populistická opatření a emotivní rétoriku zaměří na ty horší stránky lidské povahy, jako jsou chamtivost, strach a zlost, mohou manipulovat lidmi a změnit poměr sil ve Shromáždění.

Sofisté v roli profesionálních poradců učili politiky umění přesvědčivosti a jejich sláva i bohatství závratně rostly. Tito muži

sami přednášeli ceněné projevy, které často brnkaly na strunu zranitelných stránek lidské duše a předsudků. Vyvinul se zvláštní hybrid rétoriky spojující politiku a sebezdokonalování, který podněcoval mladé muže z privilegovaných vrstev, aby pohrdání lidmi, které považovali za méněcenné, vnímali jako projev „síly“ a „mužnosti“. Násilné potlačení jiných národů v zahraničí a naprostá ztráta víry v demokratický proces doma časem vyústily v ozbrojená povstání, politické čistky, a dokonce i v občanskou válku. Sokrates se výslovně nepřiklonil k žádné politické frakci či systému vlády – jeho hlavní starostí bylo, jestli ti u moci disponují moudrostí a ctnostmi potřebnými pro kompetentní provádění této role. Byl ale nucen pozorovat, jak athénskou demokracii nejprve ukradli demagogové, načež se proměnila v oligarchii neboli vládu vyvolené hrstky, až se pak zhroutila v tyranii neboli v něco, čemu říkáme autoritářství.

Nechám na vás, abyste vyzozorovali konkrétnější paralely mezi starověkými Athénami a naší moderní politickou scénou. Různí lidé pravděpodobně dospějí k různým, nebo dokonce protichůdným závěrům o tom, jaké poznatky bychom si z toho měli odnést. Většina z nás se ale dokáže shodnout na tom, že během peloponéských válek, jež poznamenaly tu část Sokratova života, která nás zajímá, sváděla athénská demokracie boje, jež jsou pro nás zřetelným varováním, co se týče křehkosti demokratického systému a jeho zranitelnosti vůči zneužití. Sokrates byl rozhodně *kritikem* athénské demokratického systému, zejména toho, jak snadno dokázali řečníci obracet veřejné mínění tím, že nadbíhali nejhorším lidským tendencím a neřestem. Schopnost dobrého uvažování a sebeuvědomění ale byla a také dnes může být naší nejlepší obranou proti rétorice strachu a zlosti, která hrozí zničením *naší* demokracie stejně, jako kdysi podlomila tu athénskou.

SOKRATOVSKÉ DIALOGY

Má úcta k sokratovským dialogům rok od roku rostla, a tak jsem přemýšlel, jakou četbu bych mohl nabídnout klientům, kteří ke mně chodí na kognitivní terapii, aby i oni měli prospěch ze sokratovské filozofie. Rovněž jsem přemýšlel, jak bych Sokratovu moudrost prezentoval svému náctiletému já, kdy bych se mohl vrátit v čase. Tato kniha je mou odpovědí na tyto otázky. Odráží moji cestu a naději, že se mi podaří otevřít dveře k řecké filozofii i ostatním lidem.

Následující kapitoly vás vezmou do starověkých Athén a umožní vám zažít Sokrata v dialogu s jeho studenty. Tyto rozhovory čerpají z původních zdrojů, které přežily přibližně dvacet čtyři staletí, z prostého důvodu, že jim je připisována výjimečná literární a filozofická hodnota. I když byla velká část starověké literatury ztracena, až do dneška našťastí přežilo celé dílo připisované Platonovi včetně jeho třiceti pěti dialogů, ve kterých figuruje Sokrates. Zachovalo se také asi čtyřicet převážně krátkých dialogů od Xenofona, dalšího Sokratova studenta. Jejich vrstevníci zachytili nesčetné další dialogy, ale žádné se nedochovaly s výjimkou několika fragmentů od dalšího filozofa jménem Aischines. Starověcí filozofové se učili myslet jako Sokrates primárně tím, že četli tyto dialogy a brali si je za vzor.

Několik z těchto starodávných rozhovorů jsem adaptoval pro tuto knihu. Abych myšlenky v nich obsažené více zpřístupnil moderním čtenářům, vybral jsem klíčové části delších dialogů, zjednodušil argumentaci, vyjasnil terminologii, zkombinoval prvky z různých textů a někdy od různých autorů a pozměnil je nesčetně dalšími způsoby. Když se mi zdálo, že to vyzní lépe,

upravil jsem slova jednoho řečníka a vložil je do úst jinému.¹¹ Na několika místech jsem vytvořil zcela nové pasáže, které se volně zakládají na dostupných informacích o Sokratovi a jeho společnících. Přidal jsem také informace o některých hlavních mluvčích, událostech a souvislostech, protože Platon a Xenofon u svých čtenářů tyto znalosti předpokládali.

Musím zdůraznit, že tyto dialogy nejsou zamýšleny jako historicky přesné podání konverzací, které vedl skutečný Sokrates, ale totéž platí o těch z pera Platonova a Xenofonova. Tato kniha je přesto založena na historických zdrojích a snaží se vyjádřit Sokratův styl a podstatu jeho myšlenek a otázek. Jinými slovy se pokouším zůstat věrný filozofickým názorům, které jsou Sokratovi připisovány.

Když čtete sokratovské dialogy – ať už ty starobylé, nebo adaptované verze v následujících kapitolách – máte příležitost doprovázet jejich účastníky během dobrodružství, které je svou podstatou filozofické i psychologické. Můžete se, byť jen dočasně, *stát* Sokratem a jeho společníky a účastnit se něčeho, co můžeme nazývat filozofickým psychodramatem. Můžete souhlasit či nesouhlasit s tím, co Sokrates říká, můžete být ohromeni jeho otázkami, můžete zjistit, že vám vyvrátil postoje, na kterých jste lpěli, můžete se cítit zmateni nebo zahlédnout záblesky pochopení, takzvané *aha* momenty.

Ze začátku to může být znepokojivé. Někteří lidé byli nadšení z toho, že je Sokrates podroboval otázkám, a vytvořili si na to návyk, zatímco jiné to rozčilovalo či popuzovalo a styděli se, když vyšel najevo jejich vnitřní zmatek. Dokážete si *vy sami* vzpomenout na okamžik, kdy vás něco přinutilo uvědomit si, že jste se dopustili závažné chyby? Ochetně podrobit svá nejhlubší přesvědčení křížovému výsledku vyžaduje trpělivost a toleranci.

Často zjistíme, že o životě víme méně, než jsme se *domnívali*. Řeční filozofové tomu říkali *aporie*, stav dokonalého zmatení a dezorientace. Platon prohlásil, že Sokratovi konverzační partneři byli někdy po sérii jeho otázek tak vyjevení, že jim připadalo, jako by je omráčil rejnok.

Proč by se ale někdo proboha chtěl dobrovolně podrobit ostnům Sokratových otázek, o nichž bylo notoricky známo, jak dokážou být pichlavé? Naše morální jistota může fungovat jako hebká deka, do které se zachumláme, když potřebujeme útěchu. I když je tento pocit pohody založen na iluzi, může nám být drahý a představa, že nám tuto deku někdo sebere, v nás může vzbuzovat úzkost. Dáváme přednost tomu, když nám podlézají sofisté nebo jejich moderní nástupci, protože to je pro nás snazší. To, co můžeme získat, když nás Sokrates podrobí otázkám, je méně hmatatelné a obtížněji definovatelné, protože podstatou je naučit se používat filozofickou metodu, nikoli „naučit se“, jak se nadrtit obsah určitých doktrín.

Platon ve svém slavném díle srovnal přínosy filozofie s prožitkem člověka, který strávil život přikován v jeskyni a pozoroval stíny pohybující se na stěně.¹² Představme si, že jednoho dne tento vězeň uprchne a zahlédne skutečný svět mimo tuto jeskyni. Nejdříve ho oslepí světlo, ale pak se vrátí a řekne ostatním vězňům, že to, na co se dívají, jsou pouze stíny, které vrhají různé předměty. Ostatní si samozřejmě myslí, že přišel o rozum. Takovou zkušenost získá každý, kdo odhalí rozšířený klam. Sokrates se nás snaží vymanit z transu kladením otázek, jenže popsat výhody probuzení někomu, kdo je pořád ještě zhypnotizován, může být složité. Čeká nás ale kýžený cíl v podobě *větší svobody*. Myslím, že tato sokratovská svoboda se podobala tomu, co moderní psychologové nazývají „kognitivní

flexibilitou“ – otevřeností vůči zkoumání alternativních perspektiv. To je vlastnost, která může přispět ke zlepšení duševního zdraví a emoční odolnosti.

Sokratovské dialogy, které nás k takovému zlepšení vedou, můžeme považovat za jakousi filozofickou překážkovou dráhu, na které se naše životní postoje podrobují zkoušce. Pokud dialogy čteme správně, používáme svou představivost k tomu, abychom si psychicky nacvičovali *svou účast* na konverzaci se Sokratem a jeho společníky. Můžeme si tak rozvinout schopnost myslet, která nám pomáhá ve skutečném životě a osvobozuje nás od běžných chyb. Představte si například, že dovolíte, aby se ve vaší mysli odehrálo drama dialogu, a na chvíli se stanete ctihodným sofistou Protagorem nebo charismatickým mladým aristokratem Alkibiadem. Pokud si na vlastní kůži zažijete účinek Sokratových otázek, můžete se naučit myslet kritičtěji a hloubavěji. Tyto dovednosti vám mohou pomoci, když budete mít na internetu co do činění s výroky moderních sofistů nebo když se v jiných souvislostech budete potkávat s autoritami. Chce to ale natrénovat. Doporučuji tedy, abyste ke každému dialogu přistupovali jako k nové *palestře* neboli ke cvičišti, kde můžete trénovat sokratovskou metodu.

Sokrates je důležitý nejen proto, že je zdrojem, ze kterého se odvíjí většina filozofie tak, jak ji dnes známe, ale také proto, že je mu zavázána velká část naší moderní literatury o osobním rozvoji. V jistém smyslu je Sokrates pradědečkem psychoterapie a moderních přístupů směřujících k osobnímu rozvoji. Filozofická a terapeutická tradice, kterou zahájil, v některých případech nevyhnutelně zdegenerovala v sofistickou „podbízivost“. Když se ale vrátíme k jeho původní metodě, snáze pochopíme vše, co následovalo, a můžeme se naučit, jak si najít vlastní cestičku lesem

rad o sebezdokonalování. Pokud si Sokrata dokážeme představit způsobem, který jeho filozofii vdechuje život, můžeme chvíli kráčet v jeho stopách, naučit se klást otázky, s nimiž pracoval, a přemýšlet o svém životě hlouběji, než jsme dosud dělali. Tento přístup slibuje více, než na co se obvykle zmůže moderní literatura o osobním rozvoji: *způsob, jak žít, který se řídí naším vlastním rozumem, a ne radami ostatních, a který nás může vést ke svobodě a skutečnému naplnění.*

Tato kniha představuje Sokratův život jako filozofickou cestu. Je to *dramatizované* pojetí, které k Sokratovi přistupuje jako k literární postavě s cílem prozkoumat vazby mezi jeho myšlením a životem. Doufám, že občas budete mít pocit, že čtete historický životopis, ale kniha ve skutečnosti z více než poloviny sestává z dialogů aplikujících filozofické koncepty tak, jak byly odvozeny z klasických textů. Berte ji jako výzvu, abyste filozofii chápali nikoli jako teoretický, abstraktní subjekt, ale jako praktický návod na život. Sokrates byl podle Plutarcha prvním, kdo ukázal, že filozofie se vztahuje na naše životy ve všech dobách a aspektech a že má co říct o každém jednotlivém z našich zážitků a aktivit.¹³

Možná nemáme velmi spolehlivé údaje o Sokratově životě, ale zachovaly se příběhy o něm a konverzace, které mu připisují jeho studenti. Nejpodstatnější není, co Sokrates *skutečně* řekl nebo udělal, ale jestli vy a já můžeme mít v dnešní době prospěch z myšlenek, které jsou s ním spojovány, a jestli si můžeme něco důležitého odnést z otázek, které údajně kladl. Podle Platona by nám Sokrates například sdělil toto:

Vy pak, jestliže mne poslechnete, budete se málo starat o Sókrata a mnohem více o pravdu; jestliže se vám

bude zdát, že mluvím něco pravdivého, projevte se mnou souhlas, pakli ne, všemi důvody mi odpírejte.¹⁴

Skutečného Sokrata nikdy nebudeme znát. Literární postava Sokrata tak, jak ji nacházíme v dialozích, nám každopádně říká, že se musíme naučit znát *sami sebe*. I když tento příběh kombinuje skutečnost s fikcí, je možné, že když ho převyprávíme způsobem, který zdůrazňuje jisté otázky a jejich relevanci pro osobní rozvoj, může nám pomoci pochopit pravdu o sobě samých a osvobodit se od určitých chyb, které nás jinak mohou zaslepovat a uvěžňovat.

S O U D

„Nevím jistě, milí Athéňané, jaký dojem na vás učinili moji žalobci. Já sám jsem však během jejich řeči málem zapomněl, kdo vlastně jsem – tak přesvědčivě hovořili.“¹⁵

Píše se rok 399 př. n. l. Filozof Sokrates, bosý a v chatrném oděvu, jak je jeho zvykem, povstal, aby promluvil k porotě sestávající z několika stovek athénských mužů, kteří se tísní v soudní místnosti. Výjev se odehrává na agoře v samotném centru Athén. Mnozí přítomní sotva ovládají svůj hněv. To, co Sokrates pronese dál, je podráždí ještě více.

„A bude-li se snad některým z vás zdát, že žertuji, pak vězte, že vám řeknu holou pravdu. Neboť já, mužové athénští, jsem si u vás nezískal tak špatnou pověst pro nic jiného než pro svou *moudrost*.“ Soudní síň náhle zahálí ticho – ale jen proto, že Sokrates svým úvodním projevem všechny přítomné dočasně úplně ohromil.

Sokrates pokračuje: „Filozofové přede mnou, s nimiž jsem nesprávně srovnáván, si osobovali *nadlidskou* moudrost. Tvrdili, že vědí, co žádný člověk nemůže vědět s jistotou: že znají povahu Slunce a Měsíce a podobných záležitostí. Naproti tomu moudrost, kterou jsem si vydobyl já, je druhu zcela vhodného pro smrtelníky. Slyšeli jste mě v minulosti mnohokrát říci, že mé vlastní zkoumání nemá nic společného s tím, co je v podzemí, v Hádově říši, či vysoko nad námi v nebeské říši bohů. *Nejsem tímto druhem filozofa.*“ S vypoulenýma očima, tupým nosem, plešatící hlavou a silnými rty, které se mu derou zpod vousu, připomíná porotcům komediální postavu burana nebo násilnického satyra z legend – nedívá se jim na něj dobře a nedůvěřují mu. Navzdory tomu na ně zírá a s nekompromisní sebejistotou pronáší: „Zabýval jsem se něčím mnohem bližším lidskému životu: Tím, co je v domě dobré, či špatné, abych si vypůjčil Homérův výraz. V tomto ohledu, na poli života, které je nejpříhodnější pro život smrtelníka, se vskutku nazývám *moudrým.*“

Rozčilení členové poroty se tlačí k zábradlí a v očích jim hoří vášeň, když na obviněného filozofa hlasitě plivají urážky. Někteří se dokonce začínají prát. Sokrates, který již překročil sedmdesátku, se tváří, že se ho to vůbec netýká. Musí se ale odmlčet, dokud soudní úředníci s jistou námahou neobnoví pořádek. Jeho mladá žena Xantippa a jejich děti u soudu nejsou. Všichni ale pociťují hlavně absenci Sokratova přítele z dětství a kolegy filozofa Chairefona, který před nedávnem skonal. Xenofon, jeden ze Sokratových mladých studentů, který si později udělá jméno, není přítomen, protože se zrovna účastní vojenského tažení. Většina Sokratových dalších přátel se do soudní síně dostavila. Je tu jeho celoživotní souputník Kriton, bohatý statkář, který stejně jako Sokrates vyrostl v předměstské athénské obci (*deme*)

Alopeke. Faidon z Élidy, pohledný mladý aristokrat, který byl zajat a prodán do athénské veřejného domu, odkud ho Sokrates zachránil. Platon, jeden ze Sokratových zámožných studentů z aristokratických kruhů, který se jednoho dne stane nejslavnějším athénským filozofem. Každý jeden z nich je hluboce znepokojen stupňující se agresivitou davu.

O několik dní dříve Sokratovi nervózně překoktal předvolání k soudu mladík, kterého dosud neznal: Meletos, aspirující básník s dlouhým nosem, nepěstěnými vousy a zplihlými vlasy. V athénských ulicích se najednou nemluvilo o ničem jiném než o tomto obvinění. Pět set soudců plus jeden navíc pro případ rovnosti hlasů se ráno v den řízení odebralo do budovy *héliaiē*, athénské nejvyššího soudu. Zaujali místa na lavicích před stranami sporu, od nichž byli odděleni dřevěným zábradlím, které pomáhalo tlumit šarvátky. Do soudní síně se nacpaly také stovky pozorovatelů. Otevřenou střechou na přítomné nemilosrdně pražily sluneční paprsky. Ze vzdáleného vrcholu sledovala dění obří socha bohyně Athény, stojící vedle svého chrámu Parthenónu.

Porota sestávala výhradně z athénských občanů mužského pohlaví, kteří již překročili třicítku. I když byli vybráni losem, díky čemuž pocházeli z různých společenských vrstev, jednalo se většinou o veterány peloponéské války, kteří byli vděční za tři oboly, jež jim stát za zasedání v porotě vyplácel. Místnost brzy prodchl kouř ze sladce vonícího pižmového kadidla, který se udržel po celý den a všem připomínal, co odpřisáhli bohům. Jeho vůně také překrývala zápach stovek potících se těl natlačených do stísněného prostoru.

„Budu hlasovat podle zákona,“ slíbili. „Co se týče záležitostí, na které zákon nepamatuje,“ pokračovala přísaha, „vhodím hlas

podle svého nejspravedlivějšího chápání věcí a nikoli z přízně či nepřízně.“ Slíbili, že rovnou měrou vyslechnou žalobce a obviněné a že nebudou přihlížet k jakýmkoli záležitostem, které nesouvisejí s předmětem řízení. „To vše přísahám při Diovi, Apollonovi a Demeter,“ mumlali. Poté vyjádřili přání, aby jim bohové požehnali, pokud dodrží slovo, a aby je prokleli v opačném případě.

Jeden soudobý satirik tvrdil, že mnozí porotci jsou navzdory obřadné přísaze příliš malicherní na to, aby o vině či nevině hlasovali nezaujatě. Opíjel je podle něj pocit namyšlenosti pramenící z toho, že se jim u nohou krčí příslušníci athénské elity, především samolibí intelektuálové jako Sokrates. Podle Aristofana by bylo prosit některé porotce o milost stejně beznadějně jako snažit se uvařit kámen.¹⁶ Přirovnal je k rozlícenému roji vos, které si libují v tom, že mohou napáchat pořádnou spoušť. Napsal také, že soudní úředníci, kteří na průběh řízení dohlíželi, se dali snadno uplatit. Určitě ne všichni athénští porotci se podobali zahořklým starým rýpalům, kterými Aristofanes tak pohrdá, ale jeho karikatury musely být povědomé návštěvníkům divadla, kteří se jim smáli. Porotci se možná také poznali v hlavním hrdinovi Aristofanovy hry *Oblaky*, který Sokratovi nakonec udělí lekci tím, že mu až do základů vypálí jeho školu. Od samého začátku tak bylo nepravděpodobné, že by se nejkontroverznějšímu athénskému filozofovi dostalo spravedlivého zacházení.

Soudní zřízenec formálně vyvolal obvinění. „Tuto žalobu podává a přísahou potvrzuje Melétos, syn Meléta z Pitthu, proti Sokratovi, synovi Sofroniska z Alopeke,“ deklamoval, načež přečetl předmět žaloby: „Sokrates porušuje zákony tím, že neuznává bohy, které uznává naše obec, a zavádí nová božstva. Provinil se také tím, že kazí mládež.“¹⁷ Následně nechala porota

hovořit Meléta a poté Anyta a Lykóna, svědky, které si Melétos vyžádal za účelem obžaloby. Nejznámější z nich byl dědic prosperující koželužny Anytos. Tvrdil o sobě, že zastupuje zájmy dalších řemeslníků, a stal se předním demokratickým politikem. Protože byl v minulosti obviněn z uplacení celé poroty, požádal – a podle jednoho zdroje *uplatil* – svého přítele Meléta, aby obvinění proti Sokratovi vznesl za něj. Lykón, který jim v tomto počínání pomáhal, byl buřičský rétor – a o moc více toho o něm nevíme. Sokrates tvrdil, že svědkové se dopustili křivopřísežnictví, protože vůči němu svědčili nepravdivě. Nakonec si porota vyslechla obhajobu samotného filozofa, po které přikročila k hlasování o jeho vině a trestu smrti požadovaném Melétem.

Sokrates, který zpočátku chodil sem a tam po řečništi, se nyní zastavuje, otáčí se k porotcům a trpělivě žádá, aby nebyl přerušován. „Vidím, že některých z vás se zmocňuje vztek, ale ačkoli se to může jevit jako přehnaně troufalé, slovo *moudrost* jsem nezvolil já, nýbrž Apollon, delfský bůh.“ Po zmínce boha se soudní síň opět ztišuje až na neúprosný kapot vodních hodin vedle vstupu, kterými se řídily soudní procesy. Sokrates na chvíli ustrne, tvář mu zkamení a čelo se mu krabatí. Ponořen v úvahách hledí do dálky nad hlavami porotců. Tento výraz je jeho přátelům dobře znám a znamená, že je zcela pohroužen do svých myšlenek. Někteří z nich si při pohledu na něj vybavují scénu, jež se odehrála o několik desetiletí dříve na svahu hory Parnas před chrámem, který působil jako z jiného světa. Právě tam se začal psát Sokratův příběh, nebo to alespoň tvrdil. Byl tam s ním tenkrát jeho souputník z dětských let Chairefon a mával svýma dlouhýma, hubenýma rukama, když spolu zapáleně debatovali o dvou slavných slovech vyrytých na pilíři u prahu Apollonova chrámu.¹⁸

Delfy jsou několik dní chůze severozápadně od Athén, na horském svahu, kde Diův syn Apollon údajně zabil draka Pythona. Legenda dále praví, že Zeus tam také svalil velký kámen zvaný *omfalos* neboli pupek, protože označoval samotný pupek světa. Tento posvátný kámen ležel v prostorách delfského Apollonova chrámu a Řekové z celého Středomoří tam každé čtyři roky putovali, aby se na počest Apollonova vítězství nad drakem zúčastnili pýthických her. Bylo to záhadné místo plné pokladů ze vzdálených zemí. Z této blahoslavené perspektivy v horách se světské nesnáze zdály relativně pomíjivé a bezvýznamné. Člověk by skoro věřil, že to je opravdu centrum vesmíru. Apollonův chrám taktéž ležel v samotném středu filozofie – v jistém smyslu byl rodištěm řecké moudrosti.

Delfský chrám zdobily dva velmi důležité nápisy. Ten první a rozhodně slavnější říkal: *Gnothi seauton*, „Poznej sám sebe.“¹⁹ Sokrates tento nápis, který měl příležitost spatřit na vlastní oči, miloval a často se na něj odkazoval. V následujících staletích napsali filozofové celou řadu několiksvazkových pojednání, ve kterých se tato dvě řecká slova snažili interpretovat. Na prahu příbytku nesmrtelného boha se jako nejočividnější význam jevilo, že máme brát zřetel na svou smrtelnost a podle toho se i chovat – znát sebe znamená vědět, že na rozdíl od bohů jednou určitě zemřete.²⁰ Sokrates považoval filozofii za svého druhu celoživotní meditaci o smrti. Už dávno se smířil se svou smrtelností, a tak jej hrozba popravy, která se nad ním nyní vznáší, nemůže vytrhnout z klidu.

„Většina z přítomných znala Chairefona,“ prolamuje Sokrates ticho mírným hlasem. Opět upírá zrak k přihlížejícím, pomalu přejíždí pohledem po celé síni a pokračuje. „Byl to můj přítel od dětství. Byl i vaším přítelem. Šel do exilu spolu s ostatními

Athéňany a vrátil se po porážce třiceti tyranů.“ Mnozí přikyvují a v soudní síni vládne ticho, ale výrazy některých přítomných ještě více potemňují. Sokrates hovoří dále: „Byl to velice zbrklý muž. Vydal se do Delf a zeptal se...“ Několik členů poroty opět začíná řvát, takže v síni zavládne chaos a Sokrates musí počkat, dokud není obnoven pořádek. Opět zdvořile žádá, aby nebyl přerušován, ale musí zvýšit hlas, aby přehlušil nespokojené mručení.

„Zeptal se...“ Navzdory dalším výkřikům z hrdel porotců Sokrates pokračuje: „Zeptal se orákula, zda je někdo moudřejší než já. Bůh Apollon ústy své kněžky sdělil, že žádný člověk není moudřejší než Sokrates.“ Někteří porotci na něj začínají pořvát, ale jiní je umravňují a důrazně je žádají, aby obviněného vyslechli. Sokrates gestikuluje ke galerii. „Ačkoli můj přítel Chairefon již není mezi námi, jeho mladší bratr Chairekrates se nachází zde v soudní síni a potvrdí, že každé mé slovo je pravdivé.“ Chairekrates současně pomalu přikyvuje a nespouští zrak ze Sokrata – v jeho očích jsou znát stopy slz, protože už tuší, jak dnešní den skončí.

„Proč to zmiňuji?“ táže se Sokrates a naklání se dopředu. Pozoruje, že nastolením tohoto tématu mnohé přítomné rozladil. „Abych vysvětlil,“ klesá na hlase a upřeně se dívá na ty nejrozčilenější porotce, „jak jsem získal tak špatnou pověst.“ Sokrates čeká, až utichne jejich mumlání, než začne vyprávět svůj příběh...

„Jakmile se mi donesl výrok orákula, byl jsem zmaten a okamžitě jsem se sám sebe ptal: ‚Co asi mohl Apollon myslet tím, že já, Sokrates, jsem nejmoudřejším ze všech lidí?‘ Byla to záhada, na kterou jsem zatím neměl odpověď. Pokud mi je známo, nejsem nadán žádnou moudrostí – ani velkou, ani malou. Jenže

Apollon je bůh a hovořit nepravdu by bylo proti jeho přirozenosti.“ A každý z přítomných si vskutku uvědomuje, že by bylo nehorázné, kdyby Sokrates před soudem obviňoval boha ze lži.

„Po dlouhém přemýšlení jsem vypracoval metodu, jak otestovat jeho odpověď. Uvědomil jsem si, že pokud najdu někoho moudřejšího než já, budu se moci odebrat do Delf a předložit Apollonovi důkazy. Kdybych mu ukázal evidentní výjimku vyvracející jeho tvrzení, přinutil bych ho, aby objasnil, jak to myslel. Vlastně bych postupoval zhruba stejně, jako se člověk chová tady před soudem, když napadá tvrzení svědka. Řekl bych: ‚Prohlásil jsi, že jsem nejmoudřejší ze všech lidí, ale zde je člověk, který je evidentně moudřejší než já.‘²¹ Zamířil jsem tedy za slavným státníkem, který má pověst moudrého muže a jehož jméno nemusím zmiňovat.²² Jakmile jsem s ním začal hovořit, bylo zhola nemožné, abych ho považoval za skutečně moudrého člověka, ačkoli si to o něm myslí mnoho lidí, především pak on sám.

Pokusil jsem se mu dokázat, že ačkoli se považuje za nadobytčejně moudrého,“ pronáší Sokrates, „mýlí se. V důsledku toho mne začal nenávidět a tuto zášť sdílí i několik jeho přátel, kteří našemu rozhovoru naslouchali. Když jsem odtamtud odcházel, začal jsem si myslet, že jsem na tom lépe než on, ačkoli se nemohu domnívat, že některý z nás ví něco vskutku důležitého o ‚dobru‘ nebo smyslu života. Přestože neví nic, neoprávněně se domnívá, že ví něco, co je velmi důležité. Já naproti tomu nic důležitého nevím, ale ani si to o sobě nemyslím. Zdá se mi tedy, že přinejmenším v tomto ohledu mám výhodu nad tímto druhem lidí: *uvědomuji si*, že mi není známa pravá podstata dobra, krásy a dalších takových záležitostí.

Pokračoval jsem tedy v pátrání, chodil jsem od jednoho člověka ke druhému a ty, kteří si osobují moudrost, jsem testoval

stejným způsobem. Při tomto počínání se mnoho jiných lidí obrátilo proti mně. Někteří o mně šířili zvěsti, jiní mě plísnilo, a pár mi dokonce dalo na ulici pocítit sílu svých pěstí. To vše jsem snášel bez stížnosti. Zlobit se na tyto útočníky mi připadalo stejně nesmyslné, jako bych vinil osla za to, že mne kopl, nebo psa, že na mě štěkal. Zpočátku mne znepokojovala nevraživost, kterou mé otázky vyvolávaly. Domníval jsem se ale, že nemám jinou možnost než vytrvat. Apollonův verdikt je důležitější než má reputace. Měl jsem povinnost najít někoho, kdo se jeví jako člověk obdařený znalostí, abych vyřešil záhadu této věštby.

Bylo to, jako bych měl plnit *Héraklovy úkoly*. Při hledání moudrého muže jsem putoval z jednoho místa na druhé. A přísahám u psa, občané athénští, že vám musím povědět pravdu o výsledcích svého počínání. Po veškerém pátrání jsem dospěl k závěru, že muži, jejichž moudrost je opěvována nejvíce, jsou často ti nejpošetilejší. Jiní, kterých si většina lidí váží méně, jsou ve skutečnosti mnohem moudřejší a lepší.“ To opět vyvolává mručení porotců, i když ne všichni mají vůči Sokratově poznámce námitky.

„Svým úsilím jsem si nadělal nepřátele, z nichž mnozí disponují vlivem, a to je jediný důvod ošemetné situace, v níž se teď nacházím. Jsem nazýván moudrým těmi, kteří si představují, že jsem nadán moudrostí, již nevidím u jiných. Pravdou však je, že jen bůh je moudrý. Apollon svým výrokem hodlal ukázat, že ve srovnání s ním má moudrost lidí jen pramalou, ba nulovou hodnotu. Když použil mé jméno, jen na mém příkladu osvětlil obecnější pravdu, jako by chtěl sdělit: ‚Nejmoudřejší je ten, kdo si jako Sokrates uvědomí, že jeho domnělá moudrost nestojí za nic.‘ Po veškerém tomto úsilí jsem tedy byl nucen dospět k názoru, že výrok orákula nelze vyvrátit, ale rovněž jsem usoudil, že jsem se přiblížil k pochopení jeho významu.“

Sokrates se nechoval, jak by se dalo čekat od muže před soudem. Obzvlášť výše zmíněná slova mnoho porotců podráždila, protože se zdálo, že obviněný zpochybňuje jejich moudrost. U athénských soudů neexistovala funkce soudce, proto bylo nutné veškeré argumenty adresovat porotcům. Sokrates šel proti zavedeným pořádkům, když porotce oslovoval prostě jako své athénské spoluobčany, nikoli formálněji jako „členy poroty“ – nezdálo se, že je považuje za své soudce.

„A tak kráčím světem, poslušen bohů,“ pokračuje, „a hledám znamení skutečné moudrosti v občanech i cizincích, kteří se jeví jako moudří. Pokud se ukáže, že se jim moudrosti nedostává, musím dát za pravdu orákulu. Toto poslání pohltilo takovou část mého života, že mi již nezbývá čas na žádné záležitosti veřejného zájmu či mé osobní věci. Zašlo to tak daleko, že kvůli své oddanosti filozofii a službě Apollonovi žiji v chudobě.“

Sokrates uměl působivě rázovat sem a tam a provrtávat očima ty, k nimž hovořil, a tak si někteří porotci připadali jako ryby, které zmerčil pelikán. Mnozí se cítili, jako by *oni* byli souzeni obviněným. Ten navzdory jejich nasupeným pohledům pokračuje: „Někteří z vás se zeptají: ‚Což se, Sokrate, nestydíš, že jsi v životě krácel po cestě, která nemůže vyústit v nic jiného než v tvou předčasnou smrt?‘ Mýlíte se však, pokud si myslíte, že dobrý člověk by měl svá rozhodnutí opírat o výpočet pravděpodobnosti života či smrti. Měl by zvažovat jen to, zda koná dobře, či špatně. Jinak bychom dle vašich měřítek museli předpokládat, že Achilles a jiní hrdinové, kteří padli u Tróji, byli bezcenní lidé. Podle Homérova vyprávění totiž riskovali život, jelikož hanbu nenáviděli více, než se báli nebezpečí. A vskutku – když má člověk dané místo ať už ze své volby, či z rozhodnutí svého velitele, měl by tam zůstat. I v hodině

největšího nebezpečí by měl trvat na svém a dbát jen na svou čest a ani na okamžik by se neměl obávat smrti.

Spolu s jinými vojáky jsem od generálů, které jste zvolili jako naše velitele u Poteidaie, Délia a Amfipoli, dostal rozkaz, abych zůstal na místě a díval se smrti do tváře. Nebylo by tedy, mužové athénští, zvláštní, kdybych si nyní počínal jinak a uprchl před nebezpečím? Pokud tomu rozumím správně, přikázal mi Apollon, abych se vydal na dráhu filozofa, nikoli vojáka. Cesta filozofie mne dovedla do této soudní síně, kde nyní čelím hrozbě popravky. Bylo by zvláštní a rozporuplné, kdybyste mne chválili, že jsem se vystavil hrozbě smrti, abych ochránil naše město, a současně mě vinili, že jsem učinil totéž, abych ochránil charakter jeho občanů. Jakou hodnotu totiž mají městské hradby, pokud lidé v nich nestojí za nic?

Pravdou je,“ pokračuje, „že kdybych neuposlechl Apollonovo orákulum a opustil své filozofické poslání kvůli strachu z rozsudku smrti, měli byste daleko pádnější důvody obvinit mě z bezbožnosti. V takovém případě bych si totiž vskutku osoboval znalost příslušející jen bohům a prohlašoval bych se za moudrého v oblastech, kde takovým nejsem. Největší z lidských strachů, totiž strach ze smrti, koneckonců není nic jiného než předstírání moudrosti. Nemůže to být skutečná moudrost, jelikož nepravdivě tvrdí, že zná neznámé. Nikdo si nemůže být jist, zda smrt, kterou bojácní považují za největší zlo v životě, není ve skutečnosti naším největším dobrem. Toto je ten nejhorší druh nevědomosti, kterému říkám *dvojité* nevědomost: člověk, který si není vědom své nevědomosti, si o sobě nabubřele myslí, že ví něco, co neví.

Ti, kteří dělají scény a s očima napuchlými od slz žadoní o milost, se chovají, jako kdyby je po smrti čekalo něco strašlivého.

Jednají, jako by nějakým způsobem mohli dosáhnout nesmrtelnosti, kdybyste jim dovolili zůstat naživu. Dovoluji si o sobě tvrdit, že jsem v jednom zásadním ohledu jiný a snad moudřejší než tito a jiní lidé. Vím velmi málo o Hádovi a podsvětí a nepředstírám, že o tom mám nějaké znalosti, a také neočekávám, že budu žít navěky. Vím však, že nespravedlnost je zlo a že být neposlušen někoho, kdo je lepší než já, ať už je to bůh, či člověk, je pošetilé a nestydaté. *Nikdy se tedy toho, co je možná dobré, nebudu bát více, než se bojím toho, co je rozhodně špatné.*

Dejme tomu, že byste mi řekli: ‚Sokrate, nebudeme přihlížet k tomu, co říkají tví žalobci. Můžeš jít, pokud zanecháš filozofování, ale uděláš-li to znovu, budeš popraven.‘ Odpověděl bych vám: ‚Athénští mužové, ctím vás a miluji vás, ale poslouchat budu Apollona, nikoli vás. Dokud je ve mně život a síla, nikdy se nevzdám praktikování filozofie, a každého, s kým se potkám, budu nabádat k témuž.‘“ Sokrates se otáčí k publiku a upírá na něj svůj proslulý pronikavý pohled zpod hustého obočí. ‚„Jsi můj přítel,‘ řeknu mu, ‚občan velkého města Athén. Nestydíš se za to, že hromadíš peníze a slávu a jen málo dbáš na moudrost a zdokonalení své duše?‘

Jestliže odpoví, že na to *dbá*, podrobím ho důkladným otázkám. Pokud dospěji k závěru, že v sobě nemá kouska moudrosti nebo cti, ale jen to o sobě tvrdí, vyčiním mu za to, že podceňuje to nejdůležitější v životě a přeceňuje méně důležité věci. Budu to nadále říkat každému, s kým se setkám, mladým i starým, Athénanům i cizincům, ale zejména občanům, protože to jsou mí bratři. Nedělám totiž nic jiného, než že chodím kolem a přesvědčuji vás, mladé i staré, abyste se netrápili svou reputací a majetkem, ale abyste dávali přednost co největšímu zdokonalení svého charakteru. Morální moudrost se nezískává penězi.

Naopak – taková moudrost je *zdrojem* skutečného bohatství a všeho jiného, co je dobré pro člověka a pro město. Činím tak na Apollonův příkaz a jsem si jist, že Athény nikdy nepostihlo větší dobro než mé filozofování v jeho službách.

Nikdo z přítomných nemůže popírat, že toto je mé učení. Pokud se domníváte, že tato doktrína kazí mládež, pak můžete možná dospět k závěru, že jsem zločinec. Zaráží mě ale, jak si můžete myslet, že někdo by se *schválně* snažil zhoršit stav svého města. Tím by přece uškodil nejen ostatním, ale také sobě. Možná byste mohli předpokládat, že jsem tak pošetilý, že mé snahy šířit moudrost a ctnost navzdory mému nejlepšímu úsilí nedopatřením vedou k opaku. Jenže vaše zákony netrestají lidi za nezáměrné působení újmy, ale jen za to, když tak činí úmyslně. Ať už mne shledáte vinným, či nikoli, a odsoudíte mě k smrti, jak si přejí mí žalobci, vězte, že se k filozofii nikdy neobrátil z zády, i kdybyste mě za to mohli popravovat opakovaně.“

Po vyslechnutí této nestydaté obhajoby to v porotě začíná vřít. Stovky těl nacpaných v soudní místnosti se derou dopředu, křičí a máchají rukama, zatímco ostatní se nepřilíš úspěšně snaží vydržet dav uklidnit, nebo alespoň udržet pod kontrolou. Sokrates se na chvíli odmlčí za volání „Pojď dolů, pojď dolů!“, které je okořeněno nevybíravými nadávkami. Dívá se jim přímo do očí. Znovu žádá členy poroty, aby se uklidnili a byli trpěliví. Souhlasili, že mu budou naslouchat, než mu na vodních hodinách vyprší čas, a ještě mu několik minut zbývá. „Mužové athénští, prosím, abyste mě nepřerušovali,“ pronáší. „Chci se s vámi podělit ještě o něco, co vás možná přiměje k výkřikům, ale myslím, že je pro vás dobré, abyste si to vyslechli, a proto vás žádám, abyste tak učinili.“

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy ***Myslet jako Sokrates***.
Pokud se Vám ukáзка líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.